

De conservatieve stem in Paul Verhaeghe

OPINIE – 23/08/12, 06u43

"De psychoanalyticus Paul Verhaeghe valt het neoliberalisme aan, maar verdringt zijn neoconservatieve gedachtegoed", schrijft Filip Buekens, docent analytische filosofie aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (KU Leuven) en de Universiteit van Tilburg.

Psychiatrie is een bij uitstek interdisciplinaire wetenschap, en omdat we allemaal vroeg of laat met depressie, afwijkend gedrag, waanzin of ADHD (bestaat het of bestaat het niet?) geconfronteerd worden, haalt elke discussie en elke nieuwe 'ontdekking' moeiteloos de krant. Zelfbegrip houdt ons mateloos in de ban. Hysterie was ooit dé vrouwengekte bij uitstek, door Freud ooit perfect 'begrepen' en overall 'herkend' maar nu van het toneel verdwenen. In de negentiende eeuw werd ooit drapetomanie uitgevonden: de 'ziekelijke' aandoening van zwarte slaven die hen ertoe aanzette hun gevangenschap te ontvluchten. Het is er volgens Verhaeghe niet beter op geworden. Maar geldt dit voor de hele psychiatrie? Niemand kan na het lezen van Simon Baron-Cohen nog beweren dat autisme zonder meer een labelfenomeen is, of dat schizofrenie ontstaat louter door iemand te classificeren als schizofreen.

Nuancering is niet het sterkste punt in het bevolgen betoog van Paul Verhaeghe ('Winners zijn ook losers', DM 22/8). Zijn betoog is gericht op het neersabelen van de DSM-5 (het wereldwijd meest gehanteerde handboek voor psychiatrische diagnostiek, nvdr.), de hegemonie van de gedragswetenschappen, de 'veronderstelde neurobiologische verklaringen' en, uiteraard, Big Pharma.

Laat ik beginnen met een observatie die hem vreugdevol moet stemmen: een recente meta-analyse uit 2008 voor de American Food and Drug Administration liet zien dat flutexine, venlafaxine, nefadone en paroxetine niet door een dubbelblindtest kwamen. Er was geen verschil tussen die pillen en een placebo voor een matige depressie, en slechts minimaal verschil voor ernstige varianten. Het placebo-effect deed perfect zijn werk. Datzelfde effect speelt een minstens even grote rol voor de praatkuren, waarvan zijn eigen lacaniaanse psychoanalyse het perfecte voorbeeld is. Inzicht-placebo's spelen een immense rol in ons leven: 'Nu begrijp ik eindelijk wat er met mij aan de hand is', is de perfecte aanzet tot verzoening met het eigen lot. De werking van onze psyche is inderdaad ondoorgroendelijk.

Trieste prikborden

Verhaeghes kritiek op DSM is sterk overtrokken. Geen enkele goede psycholoog zal het onderscheid tussen symptomen van een fenomeen en de neurologische oorzaken ervan willen verwarren: het voorstellen van 'beschrijvingen als oorzaken' is een fout die Freud wel maakte, maar de goede psycholoog niet. ADHD is, zoals hij terecht zegt, slechts een label, verbonden met stereotypische kenmerken, en het is inderdaad de vraag of die term naar een reëel fenomeen verwijst.

Je kunt veel kritiek hebben op classificatiesystemen, maar Verhaeghe wijst nooit op wat hun voor de hand liggende functie zou moeten zijn: spraakverwarring tussen psychiaters vermijden. De termen als dusdanig creëren nooit de ziekte; het zijn de roekeloze toepassers ervan die schade aanrichten en illusies van inzicht in leed creëren. Verhaeghes kritiek geldt bovendien voor elke taxonomie en dus voor de psychoanalytische labels die hijzelf refereert. Hij kan toch niet het monopolie van zorgvuldigheid voor zichzelf opeisen? Alle classificatiesystemen en diagnostische apparaten zijn immens kwetsbaar voor misbruik en verkeerd begrip. Denk aan de rol van psychiaters in het wegzetten van dissidenten in de Sovjet-Unie, of de rol van de farmaceutische lobby. De eigenlijke oorzaak is het scientistisch vertrouwen in de neurologie en de vaak 'politiek correcte' conclusies van de sociale psychologie. We geloven wat we graag willen horen. Vroeger begreep religie alles, daarna kwamen Freud en Darwin aan de beurt, en nu komen de neurologen aan zet. Het vertrouwen in ons manifest en natuurlijk (maar moeilijk te beschrijven) inschattingsvermogen van wat normaal en abnormaal is, blijkt volledig zoek te zijn, en toch is dat het fundament van elke psychiatrie.

Verhaeghe heeft uiteraard gelijk wanneer hij fulmineert tegen de combinatie van competitief individualisme en de verplichting tot grenzeloos genieten. Jongeren vergelijken hoeveel vrienden ze hebben op Facebook, en als je hun trieste prikborden bekijkt, lijkt hun leven uit een grote aaneenschakeling van feesten, 'wat ik leuk vind'-momenten en schouderklopjes te bestaan. Op Pukkelpop was gratis wifi ter beschikking gesteld, want de thuisblijvers moesten kunnen zien en horen hoe goed het allemaal klonk. Depressief genot, inderdaad. Wat te doen?

Er tekenen zich de jongste tien jaar twee stromingen af die kritiek op het neoliberalisme formuleren en wijzen op de nefaste gevolgen van hyperperfectionisme en individualisme (niet dat dit allemaal dezelfde oorzaak heeft). Er zijn de neoconservatieven zoals Frank Furedi, Roger Scruton en (jawel) Theodore Dalrymple, en, anderzijds, diegenen die het neoliberalisme links voorbij willen steken, waartoe wellicht ook Verhaeghe behoort en waarvan de meest bekende woordvoerder ongetwijfeld de überlacaniaan-hegeliaan Slavoj Žižek is. Ik denk dat Verhaeghe zich in de wat paradoxale situatie bevindt dat hij, wellicht vanuit zijn psychoanalytische achtergrond, meegezogen wordt naar de 'progressieve' hoek, maar (mag ik nu ook even freudiaans spreken?) hij belangrijke overeenkomsten met neoconservatief gedachtegoed verdringt en het daarom karikuraal voorstelt of gewoon miskent.

Zijn stuk eindigt daarom in een merkwaardige paradox. "De vraag is veeleer", zo schrijft hij, "hoe een bepaalde maatschappij haar normaliteit en haar afwijkingen definieert en welke consequenties daaruit voortvloeien." Dat is juist, maar die conclusie is uiteraard ook op zijn visie van toepassing: ook zijn analyses 'creëren' wat hij als 'normaal' en 'afwijkend' zal opvatten. De conservatieve stem in hem besluit daarentegen terecht dat de huidige ontwikkelingen in de maatschappij 'ingaan tegen haar eigen fundamenten'. In feite gaat het om een ethisch debat over fundamentele keuzes dat dringend gevoerd moet worden. Verhaeghe heeft onvermoede bondgenoten. En jawel, ikzelf kies voor de conservatieve lijn.